

Č. I ÚNOR 2022 ROČNÍK 10

K 250. VÝROČÍ ODCHODU MARIE TEREZIE VÉVODKYNĚ SAVOJSKÉ

ING. PAVEL JUŘÍK

Emancipovaná šlechtična

Čtvrtá dcera a sedmé dítě v pořadí ze dvanácti potomků knížete Jana Adama I. a kněžny Erdmundy princezna Marie Terezie Anna (11. 5. 1694 - 20. 2. 1772 Vídeň), vstoupila více do širší paměti veřejnosti než většina šlechticů doby baroka. A to svým příběhem velké lásky i tragédie, a především pak svým mecenášstvím, reformou školství a farní správy a sociální péčí, kterými značně předběhla svou dobu.

Po smrti otce se roku 1712 ujala zděděného rozlehlého panství Černý Kostelec (od roku 1920 Kostelec nad černými lesy), Škvorce, Uhříněvse, Plaňan, Rataj nad Sázavou, Kounic a Čech pod Kosířem. Dědic většiny rodového majetku, její strýc Antonín Florián (viz: Zpravodaj HSL 2/2021), se s ní o ně začal soudit u zemského soudu. Velmi rychle vysoudil panství Plaňany a celý spor se vyřešil až nástupem strýcova syna Josefa Jana Adama, který vévodkyni prodal panství Plaňany za 300.000 zlatých.

Černokosteletí měšťané ji znali už z doby, kdy byla ještě dítě. Už tehdy ráda lidem pomáhala, a když jí chtěli z vděčnosti líbat ruce odmítala to, lékař to zakázal. V roce 1712 panství zdědila a přišla sem s penězi, které vložila do jeho obnovy, protože kraj se ještě zdaleka nevzpamatoval z ničivých důsledků třicetileté války.

Sňatek na černokosteleckém zámku

Bohatá nevěsta lákala spoustu ženichů, vybrala si ale sama. Snoubencem se stal synovec polního maršála prince Evžena Savojského, který držel ochrannou ruku nad jejím vzdáleným bratrancem Josefem Václavem z Liechtensteina (1696-1772), talentovaným důstojníkem jízdy a pozdějším polním maršálem: Tomáš Emanuel vévoda de Savoy-Carignano, princ z Piemontu, markrabě ze Saluzza, hrabě de Soissons (8. 12. 1687 - 28. 12. 1729 Černý Kostelec). Bydleli na zámku ve Škvorci u Prahy, v Kostelci n. č. l. a ve Vídni.

Vévodkyně Marie Terezie Savojská na prostém portrétu s vdovským závojem ve vlasech

Vévoda Tomáš Emanuel byl polním podmaršálem a nositelem řádu zlatého rouna. Během necelého roku od svatby se novomanželům narodilo jediné dítě – syn Evžen Jan (23. 11. 1714 – 24. 11. 1734). Velmi šťastné manželství skončilo bohužel už 16 let od sňatku, když se vévoda při honu v oboře u zámku v Kolodějích nakazil neštovicemi a na černokosteleckém zámku zemřel.

O dva roky později vévodkyni zasáhla další rána – její jediný syn Evžen Jan zemřel v necelých 20 letech, na vojenském tažení proti Francii, za války o polské dědictví (1733-1738). Podle jedněch pramenů zemřel na zimnici, podle jiných se utopil.

Mladík měl před sebou skvělou budoucnost - ve svém věku již byl držitelem řádu Zlatého rouna a v rodné Itálii jeho otce mu vyhlédnuli nevěstu: Marii Terezu vévodkyni di Massa e Carra. Osud ale rozhodl jinak.

Studnice štědrosti ...

Po smrti manžela a syna se vévodkyně savojská ještě více zaměřila na charitu. Žila střídavě v Černém Kostelci a ve Vídni a do paměti lidu se zapsala svojí velikou dobročinností. Obdarovala mnohé kostely (např. roku 1759 Škvorec, Úvaly, Sluštice), založila mnoho nových far a kostelů, zakládala a finančně podporovala obecní školy.

V Kostelci již v roce 1714 rozšířila existující špitál Smiřických (dnes Penzion u zvonu) ze 7 na 12 osob. Ještě s manželem v Černém Kostelci vybudovala v letech 1726-1728 nový rozsáhlý špitál pro 24 lidí (obvyklá velikost byla do 12 osob), kteří zde dostali potřebné zaopatření (strava, ošacení, léky). Špitál měl centrální horkovzdušné vytápění. Když roku 1763 přikoupila sousední panství Kounice, založila zde špitál pro sedm osob.

Výjimečná byla její školská reforma z 15. 8. 1755, na základě které na každém panství zřídila nadaci, ze které učitelé dostávali pevný plat od vrchnostenského úřadu (to v této době bylo zcela ojedinělé) a od lesního úřadu navíc bezplatně dříví na topení. Bezplatnou školní docházku zavedla o 40 let dříve, než stát a pevný plat v penězích pro učitele dokonce o 80 let dříve.

V Černém Kostelci 14. 3. 1736 zbavila měšťany roboty, což byl krok rovněž výjimečný a předběhl josefínské reformy. Ve městě postavila na náměstí nový kostel Svatých Andělů strážných a k jeho budování přizvala nejlepší umělce z Vídně, tak jí na něm záleželo.

Na Černokostelecku nalezneme řadu dalších památek na štědrost vévodkyně Marie Terezie Savojské, která zejména po smrti svého manžela a syna otevřela štědrosti svou ruku ještě více. Postavila kostely v Aldašíně, Bylanech, Konojedech, Krůtech a Poříčanech a všechny ostatní na zdejších panstvích dala opravit. Protože zdejší kostely neměly vlastní jmění, věnovala jim do farních fondů 13.074 zlatých.

Dne 4. ledna 1766 vévodkyně zřídila zvláštní fond, kterému věnovala kapitál ve stavovských dlužních úpisech v celkové výši 22.206 zlatých s ročním úrokem 5%, které byly určeny na pomoc poddaným v případě požáru, krupobití apod. Např. pro Černokostelecké panství z tohoto fondu připadalo 7 921 zlatých.

Protože se sama přesvědčila o zkreslování informací panskými úředníky stanovila, že se na ni lidé mohou obracet přímo v češtině nebo němčině a dala vyhlásit, že: „...poddaní, kteří by od hospodářských úředníků nedovoleným způsobem byli utlačováni a ve svých spravedlivých požadavcích bez úplatků vyřízeni od nich obdržeti nemohli a ostýchali se, jak v tomto případě nařízeno, hospodářskému radovi svou stížnost žalobně přednésti. Ti a takoví mají stížnost přímo na nás jakožto nejmilostivější vrchnost buďto písemně nebo sami osobně vznést, kdež jim vždy dveře otevřeny zůstávají.“

Rozsáhlý špitál v sousedství černokosteleckého zámku vybudovali manželé v letech 1726-1728

Ať na její sídla v Čechách nebo později do Vídně přicházely žádosti obyvatel panství o pomoc (v průměru jedna žádost denně), které panská kancelář doplňovala o komentář. Naprosté většině žádostí vyhověla. Za velké neúrody v letech 1770-1771 lidem otevřela panské sýpky a postarala se o ně.

Nemůžeme být proto překvapeni, že paní vévodkyni lidé nazývali poněkud familiárně „naše paní Savojská“ nebo „Cafojka“. Byla nejen její paní, ale v tehdejší smyslu i matkou.

Kostel Svatých Andělů strážných v Kostelci nad Černými lesy dala vévodkyně vybudovat v letech 1735-1737, protože město kostel potřebné velikosti nemělo

Vévodkyně Marie Terezie Savojská kněžna z Liechtensteinu, vévodkyně opavská a krnovská, na majestátním portrétu, opět s vdovským závojem ve vlasech (Martin van Maytens)

LIECHTENSTEIN. Princely Collections

Vévodkyně barokně přestavěla renesanční zámek Smiřických v Kostelci nad Černými lesy a zámek ve Škvorci, kde nejčastěji pobývala. Rozsáhlé přestavby se dočkal také zámek v Kolodějích. Po smrti manžela Marie Terezie Savojská žila většinou ve svém paláci ve Vídni nebo na zámku Judenau, odkud svá panství velmi pečlivě a energicky řídila.

Stopy ve Vídni

Významné veřejné projekty vévodkyně Marie Terezie Savojská budovala také ve Vídni. Její zájem o školství potvrzuje založení *Savojské rytířské akademie* ("Savoy'schen Ritterakademie") roku 1746, která měla větší kvalitu výuky, než tehdejší Vídeňská univerzita.

Pro 20 chudých šlechtických dívek (polovina měla být českých zemí) zde založila Dům savojských dam. Na provoz tohoto ústavu věnovala na „věčné časy“ 19 180 zlatých ročně. Svě dědice zavázala k tomu, aby každé chovance, která

Sdružený erb vévodů Savojských a knížat z Liechtensteinu na průčelí špitálu v Kostelci nad Černými lesy a na kostele Věch svatých v Uhříněvsi

vyplatili 2000 zlatých (to tehdy bylo slušné věno nebo vklad při vstupu do života).

Vévodkyně Marie Terezie Savojská zemřela ve Vídni 20. února 1772 ve věku 77 let a byla pohřbena v Savojské hrobce chrámu sv. Štěpána ve Vídni, kterou vybudovala, po boku svého manžela. Dědicem svých statků určila knížete Františka Josefa I. z Liechtensteinu z Gundakarovy linie. - Podle pověsti byla lidem nazývána dobrotivou „*Bílou paní*“ a měla se zjevovat na zámku ve Škvorci nebo v zájezdním hostinci „*U lva*“ v Úvalech. -

Savojská kaple v chrámu sv. Štěpána ve Vídni

Otcem vévodkyně Marie Terezie Savojské byl kníže Jan Adam I. z Liechtensteina, který v letech 1698-1712 položil základy Lichtenštejnska

Dne 2. června 2012 se v Muzeu hrnčířství v Kostelci nad černými lesy konala výstava, která připomněla život vévodkyně savojské a působení rodu Liechtensteinů na Černokostelecku. Výstavu navštívili i zástupci rodu Liechtensteinů.

Na závěr programu sloužil kardinál Dominik Duka arcibiskup pražský a primas český mši svatou za pané vévodkyni v kostele Svatých Andělů strážných, který s takovou péčí vybudovala. Přitom vyjádřil přesvědčení, že za svůj život a dílo by měla být svatořečena.

Literatura:

Juřík Pavel, *Liechtensteinové, Historie a sídla knížecího rodu*, Libri 2015

Oulíková Petra (ed.), *Marie Terezie Savojská a české země*, NLN 2019

POŘAD ČESKÉ TELEVIZE:

„VÉVODKYNĚ SAVOJSKÁ“

V roce 2017 Česká televize odvysílala dokumentární film o životě a díle vévodkyně Marie Terezie Savojské nazvaný „Vévodkyně Savojská“ (26 min.). Vysílán byl v rámci seriálu „Cesty víry“ a bude **reprízován 20. února t. r.** Pořad je dostupný také on-line v archivu ČT: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1185258379-cesty-viry/217562215500001/>

POZVÁNKA NA MŠI SVATOU

**PŘI PŘÍLEŽITOSTI 250. VÝROČÍ ODCHODU
MARIE TEREZIE VÉVODKYNĚ SAVOJSKÉ
BUDE V NEDĚLI 20. ÚNORA 2021 V 9.15
SLOUŽENA MŠE SVATÁ KARDINÁLEM
DOMINIKEM DUKOU ARCIBISKUPEM
PRAŽSKÝM A PRIMASEM ČESKÝM,
V KOSTELE SVATÝCH ANDĚLŮ
STRÁŽNÝCH, V KOSTELCI NAD ČERNÝMI
LESY (NÁMĚSTÍ SMIŘICKÝCH)**

VÉVODKYNĚ SAVOJSKÁ A SOCHY SVATÉHO DONÁTA

Vévodkyni Marii Terezii Savojskou dodnes připomínají na jejích středočeských panstvích sochy sv. Donáta. Tento u nás nepřilí často se vyskytující svatý byl biskupem v italském Arezzu a zemřel v roce 360. V Itálii byl oblíbeným patronem rolníků, protože chránil úrodu a dobytek před nepohodou a bouřemi. Jsou pro něj charakteristické atributy bleskem zasažený strom, kolo s pěti hořícími svícemi, kříž, sekera a snopy obilí, které drží v ruce.

V roce 1765 se vévodkyně Marie Terezie rozhodla objednat sochy tohoto světce – patrona proti krupobití, bouřce a moru, pro každé své panství. Kolem sochy bývaly do čtverce vysázeny čtyři lípy. Také nařídila, aby se k sochám svatého Donáta konala procesí za odvrácení špatné úrody a počasí, zejména pak krupobití, které zemědělcům způsobovalo největší škody.

Např. v Kolovratech se poslední procesí konalo ještě 25. května 1947, po tzv. Vítězném únoru 1948 to již nebylo možné. V době sucha nebo bouřek se k němu lidé modlili za změnu počasí. Sochy byly rozmístěny na celém panství. Traduje se, že v den svátku svatého Donáta (7. srpna) se u soch zapalovaly ohně, které byly zdaleka vidět.

Ve své závěti určila pro budoucí udržování každé sochy 30 zlatých z knížecích důchodů. Pískovcové sochy byly umístěny např. na rozcestí Kostelce nad Černými lesy u Svatbína (dříve Svrabov) směrem k Brníku, v parku v Kralovicích, v Kounicích na poli u Vykáně apod.

Velmi poškozená socha svatého Donáta u Svatbína byla v roce 1985 přemístěna do Muzea vesnice v Kouřimi, kde byla zrestaurována. K této soše se váže místní rčení „Stojíš jako Donát u Svrabova“. - Sochy svatého Donáta se dochovaly v okolí Kostelce nad Černými lesy, Škvorce, Kounic a Ratají nad Sázavou nebo v Kolovratech.

Socha sv. Donáta a alianční erb vévodkyně

Palác Savojské rytířské akademie ve Vídni

Budova Domu savojských dam ve Vídni na Johannesgasse a kašna na jeho nádvoří

VÝROČÍ OTCE RAKOUSKÉHO A ČESKÉHO DĚLOSTŘELECTVA

Dne 10. února 2022 si připomínáme 250. výročí odchodu polního maršála Josefa Václava z Liechtensteina (1696-1772). Narodil se v Praze jako syn polního maršála Filipa Erasma, který padl v bitvě u Castelnuovo v roce 1704.

Už v mládí prokázal vysokou inteligenci, smysl pro taktiku a osobní statečnost (např. v bitvě u Chotusic u Čáslavi v roce 1744). Osvědčil se jako vyslanec v Prusku a ve Francii, později jako mimořádný vyslanec v Pramě apod.

Vavříny získal jako vojevůdce v severní Itálii roku 1746 (vítězná bitva u Piacenzy). Byl blízkým spolupracovníkem Marie Terezie, která si ho velmi vážila. V letech 1744-1753 na střelnici u Týna nad Vltavou připravil reformu rakouského dělostřelectva, díky které se stalo nejlepší „artilérií“ 18. století. Mnohá zlepšení zbraní se používají dodnes.

V roce 1744 v Rudolfově založil první dělostřeleckou školu ve střední Evropě. Jeho moderní zbrojní program byl jedním z prvních industriálních projektů u nás (slévárny v Adamově ad.).

Liechtenstenovi dělostřelci mají významnou zásluhu na strategickém vítězství maršála L. Dauna nad pruskou armádou v bitvě u Kolína 18. 6. 1757, která zabránila další anexi českých zemí a rozpadu monarchie. Jeho „ohňostrůjci“ navázali na tradici českých dělostřelců sahající až do 14. století a doby husitských válek.

Maršálem vybudovaná dělostřelecká střelnice u Týna nad Vltavou tzv. *Polygon & Campament* (později známé jako tzv. *Velký depot*) sloužil v letech 1744-1778 k testování nových polních děl, houfnic, moždířů a munice. Současně zde skládali praktické zkoušky absolventi dělostřelecké školy v Rudolfově a každý rok zde pak byly přezkušováni velitelé děl.

V současné době zde město Týn nad Vltavou buduje naučnou stezku (bude otevřena v červnu t. r.) a probíhá zde archeologický průzkum. Svým významem je tato vojenská památka ojedinělá v Evropě.

Pamětní medaile ke 100. výročí pojistného fondu pro vdovy a sirotky dělostřelců, který maršál založil v roce 1764 v Českých Budějovicích

POZVÁNKA NA ZÁDUŠNÍ MŠI

**PŘI PŘÍLEŽITOSTI 250. VÝROČÍ ODCHODU
POLNÍHO MARŠÁLA JOSEFA VÁCLAVA
KNÍŽETE Z LIECHTENSTEINA BUDE VE
ČTVRTEK 10. ÚNORA 2022 VE 14.30
SLOUŽENA ZÁDUŠNÍ MŠE VE VOJENSKÉM
KOSTELE SVATÉHO JANA NEPOMUCKÉHO
V PRAZE NA HRADČANECH
(KANOVNICKÁ 5). MŠI BUDE SLOUŽIT
HLAVNÍ KAPLAN ARMÁDY ČESKÉ
REPUBLIKY PLUKOVNÍK GŠT.
MGR JAROSLAV KNÍČAL**

Více informací o životě a odkazu polního maršála Josefa Václava z Liechtensteina přineseme v červnu v dalším čísle Zpravodaje HSL.

VÝROČÍ MĚSÍCE BŘEZNA

DVA VÝZNAMNÍ LESNÍCI A PEDAGOGOVÉ LIECHTENSTEINŮ

Lesy Liechtensteinů byly známy svou vynikající správou. O ní se zasloužila řada knížecích lesníků, kteří se zapsali i do dějin české lesnické vědy. V březnu si připomínáme výročí úmrtí dvou významných lesníků: Leopolda Grabnera a Juliuse Weihla.

Vědec, publicista a pedagog

Leopold Grabner (1802-1864) se narodil v rodině lesního pojezdného na lichtenštejnském panství v Breitenfurthu u Mödlingu (jižně od Vídně). Ve Vídni vystudoval gymnázium a v letech 1821-1823 c. k. lesnický ústav (K. k. Forstlehranstalt), též Forstakademie Mariabrunn. Od roku 1830 pracoval jako inženýr lesního úřadu města Vídně, kde se učil hospodářské úpravě lesů a současně přednášel přírodovědu na lesnickém ústavu. V roce 1833 zde byl jmenován řádným profesorem lesnictví a vedoucím katedry lesnictví.

V roce 1847 získal zaměstnání jako nejvyšší lichtenštejnský lesmistr, lesní rada a nakonec povýšil na ředitele knížecí dvorské kanceláře ve Vídni. Zde využil své schopnosti a znalosti při reorganizaci lesnictví na knížecích panstvích. Na prvním místě se věnoval modernizaci hospodářské úpravě lesů podle nejnovějších poznatků vědy. Proto v roce 1848 nařídil nově zaměřit a rozdělit lesy a vypočítat výtěžky na podkladě saské plošné soustavy. Dal založit řadu lesních školek. Výsledkem jeho práce bylo to, že od poloviny 19. století byly knížecí lesy nejlépe systemizovány v celém rakouském mocnářství a díky tomu přinášely mimořádně vysoké výnosy.

Od prosince 1849 byl předsedou lesnické sekce c. k. Moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy v Brně. Tehdy navrhl založení lesnického učiliště v každé rakouské korunní zemi pro výchovu kvalifikovaných odborníků, i pro dozor nad lesy. Zasloužil se o založení lesnické školy v Úsově (1852). Byl členem Rakouského říšského lesnického spolku (*Österreichischer Reichsforstverein*) a také zakládajícím redaktorem jím vydávaného rakouského lesnického čtvrtletníku *Oesterreichische Vierteljahresschrift für das Forstwesen* (1851–1853).

Jeho vědecká práce byla rozsáhlá. Připomeňme zde jeho knihy *Anfangsgründe der Naturkunde für den Forstmann* (1838), *Tafeln zur Bestimmung des kubischen Inhalts von cylindrischen und kegelförmigen Nutz- und Bauholzstücken* (1840) a dvoudílnou *Die Forstwirtschaft*

tslehre für Forstmänner und Waldbesitzer (1854–1856) nebo *Deutschlands Forstcultur-Pflanzen* (1858).

Protože se Leopold Grabner zasloužil o lesnictví jako autor řady knih a iniciátor založení lesnické školy v Úsově na Moravě a má mimořádné zásluhy o zvelebení lichtenštejnských lesů na Adamovsku, byl mu na věčnou památku v roce 1929 postaven památník v Lesnickém Slavině. Nalezneme ho půjdeme-li cestou z Olomučan po červené turistické značce asi 200 metru za rozcestím pod Máchovým památníkem, cca 50 m po odbočce vpravo.

Památník z lámaného vápence a železobetonu má podobu plochého kvádrů s nápisy na obou stranách. Na přední straně památníku se nachází Grubnerova podobizna, název jeho knihy „*Anfangsgründe ...*“: a německý a na druhé straně český text:

"Velký vliv lesa na přírodu i člověka měli by majitelé lesa i lesníci v plné míře hodnotiti a proto při svých hospodářských počinech v lese uskutečnovati všechny zásady, kterými by byla šetrnost, trvalost a nepřetržitost lesní těžby zajištěna."

Leop. Grabner, 1840

Nejvyšší knížecí lesmistr Leopold Grabner

Pedagog a reformátor

Julius Wiehl (1847–1917) pocházel z lesnické rodiny. Byl vnukem Ondřeje Wiehla (1768-1844), který byl lesmistrem na panství Metternichů v Plasech na Plzeňsku (jako taxátor nově zaměřil lesy a proslul i jako pěstitel lesa). Lesmistrem byl i Juliův otec.

Julius Wiehl byl od roku 1879 učitelem lesnických nauk na lesnické škole v Bělé pod Bezdězem. Roku 1895 vstoupil do služeb Liechtensteinů jako lesní rada v Bučovicích. Měl na starost lesy spojených panství Bučovice-Ždánice, celkem 13 lesních revírů. Zde provedl reorganizaci tzv. Grabnerova systému stat'ových soustav, které nahradil porostním hospodařením.

Dva roky po nástupu k Liechtensteinům Julius Wiehl povýšil a byl jmenován ústředním ředitelem knížecích lesů se sídlem v Olomouci. Za jeho životní dílo je považován převod pařezin na les střední a vysoký. Navrhl nové pojetí lesní rozdělovací sítě, kdy rozdělovací síť kopírovala terén a tím byly stromy odolnější proti živelným pohromám.

V oblasti Ždánického lesa bylo podle jeho instrukcí vybudováno v letech 1897–1911 celkem 4,5 kilometrů lesních silnic a 235 kilometrů měkkých lesních cest, ze kterých většina slouží dodnes. Největší význam pro Ždánický les měly Wiehlovy převody nízkého a středního lesa na les vysoký. Byl autorem odborných článků a byl zakladatelem Lovecko-lesnického muzea na zámku v Úsově.

Byl nejen výborný pěstitel, ale i propagátor lesnictví. O jeho úspěších při propagaci lesnictví svědčí stříbrné a zlaté medaile, kterými byly oceněny jeho expozice na výstavách v Praze (1883, 1891) a v Paříži (1900).

Na Bučovicku v lokalitě U Zlatého jelena v roce 1983 lesníci vybudovali malý památník s vytesaným poděkováním: „Světlé památce Julia Wiehla 1847–1917, věhlasného zařizovatele a pěstitele lesů v oblasti Ždánického lesa“.

Vrchní lesní rada Julius Wiehl pokračoval v díle Leopolda Grabnera

NOVÉ KNIHY

Vůbec poprvé předkládá kniha Ing. Pavla Juříka **„Královna bitev – vznik moderního dělostřelectva a české země“** čtenáři nedávno objevené informace o významné reformě rakouského dělostřelectva, která se z podstatné části uskutečnila na území jižních Čech v letech 1744–1753. Nové dělostřelectvo se od roku 1756 zasloužilo o mnoho porážek pruské armády, včetně vítězství v bitvě u Kolína 18. června 1757, a pomohlo tak zachránit územní integritu českého státu a celé monarchie. Kniha shrnuje i vývoj evropského dělostřelectva od jeho počátků do současnosti. - Vydalo nakladatelství Universum.

